

Separationsfasen i ett
misshandelsförhållande - en eskalering av
fysiskt, psykiskt och sexuellt våld?
Kartläggning och analys av förekomst och
mönster

Hans Ekbrand

Innehåll

I utgångspunkter	5
1 Inledning	7
1.1 Till läsaren	7
1.2 Bakgrund	7
1.3 Våld som ett ”stört” beteende	9
1.4 Teori	11
1.4.1 Våld som medel för att uppnå mål	12
1.4.2 Kontrollerad våldsanvändning	14
1.4.3 Våld som medel för att uppnå kontrol	15
1.4.4 Våld understryker mäns generella rätt att sätta gränserna för kvinnan	16
1.4.5 Icke våldsamma sätt för män att uppnå kontrol .	17
1.4.6 Definition av våld	18
1.4.7 Förskjutning av mål	20
1.4.8 Mål med våld i samband med separation	21
1.4.9 Separation som ”lösning”	22
1.4.10 Problematisering av begreppet separation	22
1.4.11 Samhället och mäns våld mot kvinnor	25
1.5 Våld som hinder för separation	28
1.5.1 Om begreppet risk	31

Till doktorandseminariet

Det här kapitlet är tänkt att tillsammans med en genomgång av tidigare forskning (som jag la fram på doktorandseminariet 2001-09-19 och som finns på <http://sociologi.cjb.net/kvinnomisshandel/20010919.pdf>) bilda teorikapitel i min avhandling.

Därefter ska ett metodkapitel följa (seminariebehandlat 2002-09-02 och finns på <http://sociologi.cjb.net/kvinnomisshandel/20020902.pdf>)

Det som sedan ska följa är inte skrivet än, men jag räknar med att lägga fram ett första empiriskt kapitel i början av 2004.

Som ni märker experimenterar jag med att skriva i A5 format, om ni har synpunkter på det så kan ändra tillbaka till A4 nästa gång.

Del I

utgångspunkter

Kapitel 1

Inledning

1.1 Till läsaren

Denna text handlar om mäns våld mot kvinnor i heterosexuella relationer där mannen och kvinnan har bott tillsammans, och speciellt vilka effekter detta våld har på separationer, och vilka effekter separationer har på våldet.

I den här delen, ”utgångspunkter”, ger jag min bild av kunskapsläget kring mäns våld mot kvinnor allmänhet. I ett senare kapitel gör jag en genomgång av tidigare forskning om våld just i samband med separationer. Jag försöker också motivera de utgångspunkter jag själv har valt, och problematisera de viktigaste begreppen: våld, våldsanvändning, separation, hinder för separation.

1.2 Bakgrund

Alltsedan jag började lära mej om mäns våld mot kvinnor i heterosexuella relationer har jag haft en ambition, som har karaktären av utgångspunkt, nästan axiomatisk så tillvida att den styr det sätt som tolkar och förstår mitt eget och andra forskares material. Denna utgångspunkt är att kvinnor som utsätts för våld av män i heterosexuella relationer är lika rationella, beräknande och intelligenta som kvinnor och män som inte utsätts för våld i nära relationer. En andra utgångspunkt är att män som använder våld mot kvinnor som de har heterosexuella relationer med är lika rationella, beräknande och intelligenta som män som inte använder våld mot kvinnor som de har en heterosexuell relation med.

Dessa två utgångspunkter är *valda* för att jag tror att de har goda effekter, att de är fruktbara. Innan jag går vidare och definierar de grundläggande begreppen som jag kommer att bygga upp min framställning kring, kan det vara värt att kort resonera om varför jag tror att det är bra att utgå från att misshandlande män och misshandlade kvinnor är *rationella*. Jag föreställer mej två fördelar med en sådan utgångspunkt:

- den gör det lättare för oss att upptäcka och fokusera vilka objektiva omständigheter dessa kvinnor lever under
- den gör det lättare för oss att uppfatta dessa kvinnor som medmänniskor, som lika mänskliga som människor som inte har gjort några våldserfarenheter.

Jag har formulerat, bedömt och valt, min utgångspunkt i kontrast mot vad jag vill kalla ett ”störnings” paradigm, som på båda dessa punkter tenderar att misslyckats. Det vore dock att lura både läsaren och mej själv att inte också klargöra att jag också påverkas av helt andra faktorer när utformat mina utgångspunkter, faktorer som har mer att göra min personliga situation som feminist, sociolog och man snarare än objektiva fördelar med utgångspunkterna. Även om jag inte här kan ge mer än antydningar till vilka, vill jag påpeka att jag uppfattar valet av utgångspunkt som en slags positionering i opposition till vissa och i allians med andra (grupper av) forskare, det vill säga att den teoretiska position jag väljer måste förstås i relation till vilken social position jag tilldelas och aktivt skapar i förhållande till andra aktörer som gör anspråk på kunskap om mäns våld mot kvinnor, t.ex. andra forskare och kvinnojoursrörelsen. Jag föreställer mej att jag hade kunna fastna för en teori som kritiserats hårt av t.ex. kvinnojoursrörelsen, men det faktum att just kvinnojoursrörelsen hade kritiserat den skulle definitivt *minska* chansen att jag skulle anamma teorin ifråga. Därmed inte sagt att jag väljer teori eller utgångspunkt enbart, eller ens i huvudsak utifrån vilka jag vill se som mina allierade, effekten verkar åt andra hållet också så att mitt val av utgångspunkt påverkar mina sociala relationer till andra aktörer.

Att vara man och forska kring mäns våld mot kvinnor aktualiserar vissa frågor kring min egen identitet. Behöver jag distansera mej själv från de män som väljer att använda våld? När det gäller andra ämnen räknas personlig erfarenhet ofta som en merit, något som gör forskaren mer auktoriserad att tala om ämnet. En del kvinnor som forskar om mäns våld mot kvinnor skriver om sina personliga erfarenheter, många

gör det inte. Personligen har jag uppfattat de som har och skriver om sina erfarenheter av mäns våld som i någon mening mer trovärdiga. Mina personliga erfarenheter av att leva i ett heterosexuellt förhållande med barn kanske fungerar på samma sätt, dvs om jag *inte* hade haft erfarenheter av att leva som man i ett heterosexuellt förhållande (t.ex. om jag enbart levit i homosexuella förhållanden, eller aldrig levit tillsammans med en partner) skulle jag kanske blivit *mindre* trovärdig. Självklart har jag också relaterat olika beskrivningar av våldshandlingar och definitioner av våld till mitt eget liv, till vad jag själv och andra har gjort i olika situationer. Man kan konstruera två klasser av män: de som väljer att använda våld och de som väljer att inte använda våld,¹ i så fall skulle jag inte ärligt kunna placera mej själv i den senare. Även om jag skulle vilja distansera mej från mer våldsamma män så kan ett sådant distansering i alla fall inte ske med någon enkel demarkationslinje. Det tror jag är en fruktbar insikt, den innebär att jag och läsaren måste vara vara på vår vakt mot och kritisera tendenser till ursäktande eller förringande beskrivningar av våldshandlingar.

I någon mening kanske mitt hävdande att män *väljer* att använda våld, ska förstås just i förhållande till insikten ovan: genom att välja den minst ursäktande förståelseramen för mäns beteende kan jag själv undgå kritik för att ursäkta eller förringa mäns våld mot kvinnor.

Efter denna utveckling om vad som ligger bakom mitt val av utgångspunkter i kontrast till ett ”störningsparadigm”, är det nu dags att återvända till det senare.

1.3 Våld som ett ”stört” beteende

Finns det något ”störnings” paradigm som används för att förstå mäns våld mot kvinnor?² Eller är det bara ett ord som jag använder för att få mina egna utgångspunkter att framstå i bättre dager? Låt mej kort beskriva några drag som jag menar skulle vara betecknande för det jag vill konstruera min egen teori emot:

1. Våld är ett destruktivt beteende.
2. De som utövar våld får problem på grund av att de utövar våld.

¹Den uppmärksamma läsaren vet att jag redan använt en variant av den klassindelningen för att beskriva den ena av mina två utgångspunkter.

²Damian O’Neill har identifierat fem distinkta diskurser om mäns våld mot kvinnor, varav en baseras på begreppet patologi, se [O’N98, p. 460ff]

3. Män som utövar våld har någon form av störning, brist eller saknar något som icke-våldsamma män har.
4. De kvinnor som blir utsatta för mäns våld i heterosexuella relationer skiljer sej (utöver det faktum att de blir utsatta för våld) från kvinnor som inte blir utsatta för våld.

Eller, för att sammanfatta, på ett tillspetsat sätt: våld är ett onormalt beteende, som onormala män utsätter onormala kvinnor för, och dessa onormala män skulle vinna på att inte använda våld.

Finns det då någon *forskning* som bedrivs om mäns våld mot kvinnor utifrån sådana utgångspunkter? I Sverige finns några studier som brukar nämnas, men de är få, relativt gamla och utförda av psykologer/psykiatriker snarare än sociologer. Psykiatrikern Bo Bergmans avhandling från 1987, *Abused Women: Why are they beaten and why do they stay* är det oftast anförda exemplet,³. Stina Jeffner tar i sin avhandling även upp Barbro Lenneer-Axelssons studie av våldsamma män från 1989 *Mäns röster i kris och förändring* och Mona Eliasson kritiserar i sin kunskapsöversikt även J. Cullbergs *Dynamisk psykiatri* från 1984 samt Göransson et al *Männen bakom kvinnovåldet* från 1988.⁴

Flera av de, i mitt tycke, mest framträdande namnen i svensk forskning om mäns våld mot kvinnor, Eva Lundgren som innehar professuren i Uppsala, Margareta Hydén vars avhandling från 1994 var den första med ett feministiskt perspektiv på mäns våld mot kvinnor, Stina Jeffner som kom med en avhandling om ungdomars syn på våldtäkt från 1997 och Nea Mellberg vars avhandling om mödrars situation när deras mäns sexuella övergrepp mot barn avslöjas kom 2001, har i olika sammanhang kritiserat en individualpsykologisk utgångspunkt, vilket vad jag förstår åtminstone omfattar de två sista punkterna ovan.⁵ Lundgren och Jeffner betonar båda att skillnaden mellan våldsamma och fredliga parhållanden är en form av gradskillnad, dvs att förhållanden kan klassificeras på en glidande skala mellan våld och ”fred”.⁶

Om så huvudfåran i forskningen om mäns våld mot kvinnor under de senaste 10-15 åren karaktäriserats av något annat än ett individualpsykologiskt perspektiv, så har dock ett sådant perspektiv haft en plats

³se t.ex. [Hyd95, s. 32f], [Lun92, s. 224f] samt [Jef97, s. foo]

⁴[Eli97b, p. 149]

⁵I Mellbergs fall rör det sej om kvinnor som är mödrar till barn som utsätts för sexuella övergrepp snarare än kvinnor som utsätts för mäns våld [Mel01, p. 36] och om män som begår sexuella övergrepp på sina barn [Mel01, p. 418f]

⁶[Lun91, p. 4f], [Lun95, p. 177f] och [Jef97, p. 46], [Jef97, p. 258]. Snarare än ”fred” skriver Lundgren om mäns tolkningsprivilegium.

i olika yrkesutbildningar, jag tänker då speciellt på Cullbergs *Allmän psykiatri*.

1.4 Teori

Oavsett i vilken utsträckning det perspektiv som jag ovan konstruerat faktiskt använts och fortfarande används för att förklara mäns våld mot kvinnor i heterosexuella relationer vill jag nu ägna lite mer möda åt att utveckla mitt eget perspektiv, mina egna utgångspunkter. Jag har redan nämnt två av dem: att kvinnor och män som utsätts för respektive använder våld i heterosexuella förhållanden är lika kunniga om villkoren för sitt handlande, intelligenta, beräknande och rationella som män och kvinnor som inte använder eller utsätts för våld. Därav följer att våld inte är ett resultat av en *informationsbrist*, eller en brist på kunskap.

Ett sätt att tänka kring människors handlingar som inte leder till "störnings"-paradigmets problem är rational choice modellen. Rational choice modellen är dock alltför förenklad för att kunna förklara verkliga människors beteende. Men den har varit till hjälp för mej som en kontrast, något att problematisera gentemot.

I kortform följer här ett utkast till den teori jag vill pröva:

Våldshandlingar kan förstås. De har en logik och är inte irrationella i sej (Män som inte använder våld är inte irrationella i sig). Män *använder* våld. De kan vara mer eller mindre beräknande vid olika tillfällen, men på något sätt gör män en bedömning av våldets effekter och väljer att använda våld. Män är inte maktlösa, våld är ett av flera handlingsalternativ som står till buds, inga av dem leder till samma mål.

Våld kan ge män fördelar. Mäns användning av våld kan ha effekten att de kvinnor som de lever tillsammans med anpassar sej till de förväntningar och krav männen har på en kvinnas beteende i ett heterosexuellt förhållande. Snarare än att räkna upp alla möjliga konkreta krav en man kan ställa kan situationen beskrivas som att våld kan få till följd en generell underordning av kvinnan. Denna underordning innebär att kvinnan tar sej mindre friheter och/eller utkrävs fler plikter än mannen.

Våld kan bli både mål och medel. Svårigheten är att utan att återimportera patologi-tänkandet, ge utrymme för att våld kan förändras från att vara enbart ett medel till att bli både mål och medel

eller kanske (nästan) enbart mål. Sexuellt våld och/eller våld efter separationer är sådana exempel.

Kvinnor är aktörer men har inte ansvar för våldet. Vad som krävs är ett genomtänkt förhållningssätt till kvinnor som aktörer, som inte därmed ger offret skulden för våldet. När det gäller kvinnors val att separera eller att inte separera kommer jag att försöka att göra detta med begreppet *hinder*.

Den komplexa verklighet som teorier om mäns våld mot kvinnor har att förklara inbegriper följande förhållanden:

Mäns användning av våld mot kvinnor varierar över tid och mellan olika grupper av män. Vissa män använder enbart våld mot kvinnor som de vid tillfället lever tillsammans med. Andra män börjar använda våld först i samband med separation, ytterligare andra använder våld mot kvinnor som de inte har någon sexuell relation med. Vissa män är våldsamma tillsammans med andra män, andra i ensamhet. En del män är inte enbart våldsamma mot kvinnan de lever tillsammans med utan även mot sina barn, vissa även mot andra vuxna kvinnor och män. Andra män använder enbart våld mot sina barn, vilket kan, men inte behöver, uppfattas av kvinnan som riktat mot henne eller som något som drabbar henne (mannens våld mot barnen kan vara känt eller inte känt av kvinnan).

Från mäns perspektiv kan också våldet leda till negativa konsekvenser. Kvinnor väljer att separera på grund av mäns våld. Män kan också straffas av rättsystemet för att de använt våld.

Resten av detta kapitel är utvecklingar av den teori som jag ovan skissat och de centrala begreppen i min framställning.

1.4.1 Våld som medel för att uppnå mål

Intimt sammanhängande med synen på män och kvinnor med erfarenhet av våld som - med ett ord - *kompetenta* är uppfattningen att våld är ett *medel* som män *använder* för att uppnå vissa *mål*. Om våld är ett medel som används för att uppnå ett mål, vilket mål skulle det i så fall vara? Mäns mål med att använda våld mot kvinnor som de lever tillsammans med, eller har levt tillsammans med, kan förstås beskrivas på olika abstraktionsnivåer. För att motivera min syn på våld som ett medel är det tillräckligt att visa att sådana mål existerar, dvs att män orienterar sej efter dem när de väljer handlingar. Jag föreställer mej inte att män en gång för alla definierat målen, att målen är väldefinierade,

eller ens att män ofta tänker på dem (åtminstone inte på det abstraherade sätt som jag är tvingad att tänka på målen). Tvärtom anser jag att tidigare forskning, t.ex. Eva Lundgrens intervjuer med män, visat att målen med våldsanvändningen kan förändras över tid.⁷

Vad jag tror, och förutsätter i och med mitt val av utgångspunkt, är att män, när de väljer att använda våld, tror, hoppas och räknar med att deras våldanvändning har för dem själva positiva konsekvenser bortom det omedelbara nuet, och att män skulle välja att inte använda våld om det, på längre sikt, fick övervägande negativa konsekvenser för dem själva. Begrepp som "medel", "använda", "mål", kan lätt leda tankarna till en modell där människan definieras som en rationell, självständig aktör (och då menar jag aktör som i "aktör på marknaden" och inte som i aktör som gestaltar en roll enligt ett färdigt manus). För att tydliggöra att det är inte så jag tänker mej hur människor använder verktyg, eller för den delen, män "använder" våld, vill jag göra en jämförelse med ett annat vertyg (medel). En mobiltelefon är ett verktyg som kan användas för att uppnå mål. En mycket abstrakt beskrivning av dessa mål är kommunikation. Utan att här göra någon längre utveckling av ämnet vill jag bara kort konstatera att de flesta som köper en mobiltelefon i Sverige idag har helt andra föreställningar om varför det är bra att ha en mobiltelefon än vad de hade som köpte en mobiltelefon för 10-15 år sedan. Även om det abstrakta målet "kommunikation" fortfarande är giltigt, har andra människors mobiltelefonpraktik i samspel med den tekniska utvecklingen möjliggjort helt andra användningsområden än de som gjorde det möjligt att sälja mobiltelefoner tidigare. Det är nu knappast möjligt att köpa en mobiltelefon som inte har en skärm och kan: ta emot och skicka textmeddelanden, ändra ringsignalen, visa bilder och spela dataspel. Just nu är möjlighet att spela musik, ta foton eller spela in videosekvenser tillgängliga funktioner på vissa men inte de billigaste modellerna. Att som "rationell aktör" inte påverkas av andra människors förändrade mål med mobiltelefoni är inte möjligt, även om man själv väljer att inte använda all extra funktionalitet som numera erbjuds. Att inte ha en mobiltelefon, eller inte använda den så som andra använder den, kan leda till att en individ går miste om mer än själva kommunikationen och den information där utbyts, eftersom kommunikationen med mobiltelefon numera kommit att få viktiga gemenskapsbekräftande funktioner.

Strukturen som individen har att handla i har ändrats. Istället för att reducera detta fenomen till att säga att för uppnå samma mål måste

⁷[Lun91, p. 12f]

man numera använda andra medel bör man beskriva det som att den förändrade strukturen innebär att varken mål eller medel längre kan vara samma som de en gång varit.

Man kan placera in artefakter på en skala mellan "apparater" och "verktyg" där de förra har väldefinierade användningar medan de senare kan användas till fler olika saker.⁸ Mobiltelefonens förvandling till ett verktyg från att ha varit en apparat visar att en viss bestämning av en artefakt - som apparat eller verktyg - bara är giltig i relation till en vidare struktur. Apparaten användning kan, utan att aktören egentligen önskat det, förvandlas så att vad som ursprungligen var tänkt som målet, bara blir en av flera möjliga effekter.

Om vi betraktar mäns våld mot kvinnor som ett medel ligger det förstas nära till hands att klassificera det som "vertyg" snarare än "apparat", eftersom man kan uppnå så många olika saker genom att använda våld.⁹ Mäns mål med att använda våld kan gradvis förskjutas över tid. Den abstrakta beskrivningen att målet är mannens kontroll över kvinnan är giltigt hela tiden, men vad denna kontroll konkret innebär kan vara helt olika saker under olika faser i ett förhållande.

1.4.2 Kontrollerad våldsanvändning

Om så våld kan betraktas om ett verktyg för att uppnå vissa mål, som i och för sej kan vara tämligen oartikulerade eller förskjutas över tid, i vilken utsträckning har män kontroll över sin våldsanvändning? Om inte män har kontroll över sin våldsanvändning kan man rimligtvis inte längre tala om att män *använder* våld. Forskare som intervjuat män som använt våld ger en bild av att män vid nästan samtliga tillfällen har hög grad av kontroll över våldet.

Kristin Skjørtens redovisar i sin avhandling *Voldsbilder i hverdagen. Om menns forståelse av kvinnemishandling*, resultaten från intervjuer med 34 norska män i åldrarna 20 till 62 år.¹⁰ Skjørtens har i sina intervjuer frågat männen om de någon gång tappat kontrollen över sitt slående. De flesta männen hävdar att de någon eller några gånger tappat kontrollen över sitt handlande, men detta var undantagen. De flesta män upplevde sitt våldsutövande som kontrollerat i högre eller lägre

⁸Engelskan har distinktionen mellan "appliance" och "tool", svenskans "apparat" används oftast på ting som i någon mening är tekniskt komplicerade.

⁹Andra former av våld kan bäst beskrivas som "apparater", exempelvis det våld som stater använder mot sina medborgare vid verkställandet av dödsstraff.

¹⁰[Skj94, p. 24].

utsträckning.¹¹

Margareta Hydén uppger i den svenska versionen av sin avhandling *Kvinnomisshandel inom äktenskapet: mellan det omöjliga och det möjliga* att de 20 män som hon intervjuat haft hög grad av kontroll när de använt våld, med undantag för något enstaka våldtillfälle.¹² Samma bild ger Eva Lundgren efter att intervjuat 40 män: sinnessillståndet när männen använder våld är kontrollerat, utom vid något eller några få tillfällen.¹³

Forskning om mäns våld gentemot kvinnor visar följande: Mäns våld mot kvinnor tenderar att uppträda i hemmet, när paret är ensamt och när mannen är missnöjd med kvinnan. Männens våldshandlingar är kontrollerade i en lång rad avseenden: de riktas ofta enbart mot kvinnan,¹⁴ när de båda är ensamma hemma, mannen väljer var, hur och hur mycket han slår.¹⁵

1.4.3 Våld som medel för att uppnå kontroll

Det finns gott om belägg i tidigare studier för att påstå att det vanligaste målet med mäns våld mot kvinnor är för mannen att uppnå kontroll över kvinnan, att uppnå och befästa en maktrelation där mannen kan ange inom vilka gränser kvinnan har att handla, vad hon får säga och så vidare.

Rebecca och Russell Dobash som intervjuat män i Storbritannien beskriver de sammanhang där män använder våld på två olika abstraktionsnivåer. Konkreta beteenden som kvinnan inte fick göra var t.ex. följande: hålla en tidigare pojkvän i handen (svartsjuka), gå ut med sina vänner (upprätthålla ett socialt nätverk), neka mannen sex, inte ge upp i ett gräl. Dobash och Dobash beskriver detta i mer generella termer som att männen anser att kvinnorna inte har rätt att argumentera, förhandla eller diskutera med dem, och att våld är männens främsta medel för att betvinga kvinnan i dessa avseenden.¹⁶

Mona Eliasson har intervjuat 30 svenska kvinnor som lämnat sina våldsamma män. Dessa kvinnor berättar om att männen första gången

¹¹[Skj94, p. 139]

¹²[Hyd95, p. 141f]

¹³[Lun91, p. 7]

¹⁴De män som också använder våld mot barnen i familjen har inte mindre kontroll över sina handlingar för den saken skull, poängen här är snarast att männen inte använder våld t.ex. mot överordnade på arbetet, eftersom det omedelbart skulle medföra stora nackdelar för dem själva.

¹⁵Se t.ex. [Lun92, s. 6-8] och [Hyd95, s. 141-143].

¹⁶[DD97, s. 116f].

de använt våld varit djupt missnöjda med något kvinnorna sagt eller gjort, kvinnorna har varit oense med sin män på denna punkt, utan att det varit fråga om något successivt upptrappat gräl.¹⁷

Det oerhört viktigt att inse, att jag *inte* menar att mäns användande av våld nödvändigtvis leder till att mannen eller kvinnan *upplever* att mannen kontrollerar kvinnan, eller att våld inte kan vara effektivt utan att leda till tydlig underordning av kvinnan. Två faktorer som rimligtvis spelar roll för parternas upplevelse av manlig överordning och kvinnlig underordning är som våldet är systematiskt eller icke-systematiskt och vad mannen säger om våldet (om han alls säger något). Att skapa en distinktion mellan systematisk och icke-systematisk användning av våld är förstas problematiskt - speciellt som mäns sätt att använda våld kan förändras över tid i båda riktningarna - och kanske inte särskilt givande. Poängen är bara den att kvinnor som inte upplever att mannen är kontrollerande i allmänhet, till exempel för att han använder våld på ett icke-systematiskt sätt, ändå kan anpassa sitt beteende till mannens förväntningar, så som hon uppfattar dem, för att förekomma våld. Därmed kan män tjäna på våld även i förhållanden som inte präglas av en tydlig kvinnlig underordning och manlig överordning.

1.4.4 Våld understryker mäns generella rätt att sätta gränserna för kvinnan

Jag vill betona att våld har effekter både på kort och lång sikt, och jag tror att en fruktbar ingång till att tänka på våld i dessa banor är att jämföra med andra former av maktkamper. Otaliga kvinnor har berättat om hur deras män kan använda vad som helst, vilken handling eller icke-handling som helst, för att i någon mening legitimera våld. Det förekommer även många rapporter om att män använder våld till synes helt utan anledning. Maktförhållanden är dynamiska och utvecklas och befästs ständigt. Genom att mannen bestraffar kvinnan utan någon särskild anledning, eller med hänvisning till en helt bagatellartad anledning, med en utskällning och kanske även fysiskt våld konfirmeras och preciseras parternas styrkeförhållanden. *Mäns vinster med våld är alltså inte begränsade till att de genom att använda våld sätter en konkret gräns för vad som är acceptabelt beteende från kvinnans sida, utan också att de genom våldet manifesterar sin generella makt att sätta gränserna.* Om en lång tid går utan mannen använder våld, eller hot om våld, vilket kan vara diffusa ”varningar”, är det inte längre klart att

¹⁷[Eli97a, s. 38]

mannen anser sej besitta rätten att med våld sätta gränser för kvinnans beteende.

Jag vill i detta avseende jämföra män som använder våld med hänvisning till bagatellartade anledningar, eller helt utan explicit anledning, med de metoder som Donald Broady beskrivit att lärare använder för att visa vem som är ”herre på täppan” i ett klassrum. När Broady arbetade som lärare var det vanligt bland lärarna att idogt bekämpa elevernas tendenser att ha på sej jackor och tugga tuggummi i klassrummet. Enligt Broady kan frågor om elevernas sätt att titulera lärarna tidigare fyllt samma funktion: att skänka lärarna ärofulla och tillfälliga segrar. Slutgiltiga segrar skulle snabbt glömmas och mista sitt symbolvärde. Enligt Broady hade han själv ingen medveten avsikt att använda kampen mot tuggummi och jackor som ett medel för att höja sin auktoritet i klassrummet.

Det var det gradvisa utvecklandet av ett ’praktiskt behärs-kande’ av undervisningssituationen som gjorde att jag anslöt mig till härnadståget mot tuggummina och jackorna. Först långt senare har jag förstått hur utomordentligt viktiga sådana symboliska bataljer är för att konfirmera maktförhållandena på en skola.¹⁸

Analogin har förstås svagheter, men det har ju å andra sidan alla analogier, viktigast kanske att elevernas beteende knappast är några bagatellartade ”misstag” utan snarare handlingar utförda som drag i ett spel om makten.

1.4.5 Icke våldsamma sätt för män att uppnå kontrol

Innan jag går vidare vill jag passa på att nämna något om icke våldsamma sätt för män att uppnå kontrol över kvinnor i heterosexuella förhållanden, och är intimt förknippad med vilken definition av våld som man väljer att använda. En strategi är att använda ett inkluderande våldsbegrepp som då t.ex kan rymma *psykologiskt* våld, oftast definierat i termer av nedvärderande beteende i bland inkluderande även kontrollerande beteende, och *ekonomiskt* våld, t.ex. att mannen ser till att kvinnan inte får tillgång till tillräckligt med pengar (t.ex. genom att förbjuda henne att förvärsarbete eller lägga beslag på hennes inkomst).

¹⁸[Bro, p. 144f]

Såvitt jag förstår Jeffners med fleras betoning av att våld är en del av ett kontinuum är att det fäster vår uppmärksamhet på maktmekanismer i ”vanliga” fredliga heterosexuella förhållanden, och i någon mening minskar det upplevda avståndet mellan de av oss som utsatts för våld och de av oss som ännu inte gjort det. Det viktiga är förstås inte terminologin, utan att man inkluderar även icke våldsamma sätt för män att uppnå kontrol i heterosexuella förhållanden.

1.4.6 Definition av våld

Våld är i de flesta sammanhang ett mycket negativt värdeladdat ord, vilket innebär att det som kommer att falla inom definitionen av våld kommer att få del av denna negativa värdeladdning och det som klassas som icke-våld kommer att uppfattas som icke negativt. Definitionen av våld blir därför politiskt/ideologiskt viktig. Samtidigt behövs en definition för att kunna mäta våld och kunna formulera precisa hypoteser, eller påståenden, om hur olika former av våld förhåller sig till varandra och till icke-våld.

När forskare definierar begrepp eftersträvar vi att de klasser av objekt som faller under de olika definitionerna också bildar klasser i verkligheten, t.ex. genom att objekt i samma klass tenderar att uppträda samtidigt, eller i samma sorts situationer, eller tenderar att ha liknande effekter. Samtidigt är vår kunskap om vilka klasser av objekt som tenderar uppträda samtidigt, eller i samma sorts situationer eller har liknande effekter *är beroende av vilka definitioner vi tidigare använt*. När det gäller mäns våld mot kvinnor vill jag hävda att kunskapen om relationer dels mellan olika sorters våld och dels mellan våld och icke-våld är tämligen begränsad. Det finns en del undersökningar om relationer mellan t.ex. sexuellt och fysiskt våld, och mellan hot och våld, och vi har teorin om våldets kontinuum som har stort stöd i erfarenheter gjorda inom kvinnojoursrörelsen.

För att kunna undersöka relationer mellan olika former av våld måste man med hjälp av distinktioner göra kategoriseringar. Det gäller dels att skapa olika undertyper av våld (fysiskt våld, sexuellt våld, psykiskt våld etc), och dels att dra upp en gräns mellan det som är våld och det som inte är våld. Vad gäller den senare är den fundamentala frågan: vad ska vi kalla sådant som män gör som på olika sätt skadar kvinnor, eller demonstrerar männens övertag över kvinnan, men som kanske ändå inte bör kallas våld? Som exempel tänk på en man som ser till att kvinnan inte får tillgång till tillräckligt mycket pengar genom att förbjuda henne

att förvärsarbete eller lägga beslag på hennes inkomst, vilket en del skulle kalla ekonomiskt våld. Eller ta en man som hotar att döda kvinnan om hon separerar, använder han därvid våld eller ska hot betraktas som kategori av handlingar i sin egen rätt?

Istället för att ge en substantiell definition av våld och på så sätt konstruera och avgränsa studieobjektet vill jag göra två poänger:

För det första att den här studien inte är avgränsad till vad som brukar kallas våld, utan inkluderar sinsemellan olika sorters handlingar som män kan välja göra och som kan begränsa kvinnors frihet att välja att separera, eller försvåra kvinnors liv efter separation. Vad jag letar efter avgörs utifrån tidigare forskning och kvinnors redogörelser för på vilka sätt män försökt stoppa kvinnor från att separera och aktivt försvårat deras liv efter separation.

För det andra vill jag ifrågasätta det rimliga att jag drar en demarkationslinje mellan vad som är våld och vad som inte är det. Som forskare kan jag finna samband mellan olika strategier och handlingar från mäns sida och jag har förstås uppfattningar om vilka beteenden och former av våld som jag tycker värst om, men om jag med en definition skulle lyfta fram vissa handlingar och avdramatisera andra är risken att jag skulle göra andra värderingar än kvinnorna vars uppgifter jag bygger undersökningen på och för vars skull jag gör den.

Jag vill ändå ge en viss introduktion i de begrepp som jag använder och som ligger till grund för operationaliseringen som görs senare. Detta är alltså ingen uttömmande lista, utan endast några *exempel* på den sortens handlingar vi har att göra med. Jag vill låta det vara en öppen fråga vilka av de undertyperna jag utvecklar nedan som bör kallas "våld".

Fysiskt våld är mäns handlingar riktade mot kvinnans kropp, med eller utan tillhyggen eller vapen, inklusive att mannen kastar saker mot kvinnan, kastar eller pressar kvinnan mot saker, håller fast eller knuffar runt.

Sexuellt våld är mäns kränkningar av kvinnors sexuella integritet inklusive alla grader av sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande och våldtäkt. Från en kvinna som har anledning att aktivt förekomma våld kan man inte förvänta sej samma hävdande av sexuell integritet som en kvinna som inte löper risk för våld, det vill säga det krävs mer aktivt samtycke till sexuell samhandling från kvinnans sida för att jag inte ska se sexuellt våld. I begreppet sexuell integritet ingår också rätten att använda preventivmedel.

Psykiskt våld består av två undertyper: nedvärderande beteende respektive kontrollerande beteende. *Nedvärderande beteende* innebär att förringa och värdera negativt kvinnans handlingar och beteenden. Alla människor begår misstag, och att bli upplyst om begångna misstag kan vara av värde, men vad som är ett misstag är alltid en subjektiv fråga, en fråga om skuldbeläggning. När jag talar om nedvärderande beteende menar jag att mannen systematiskt och orättvist skuldbelägger kvinnan. *Kontrollerande beteende* inkluderar sinsemellan tämligen olika strategier för att öka mannens kontroll över kvinnan: att förbjuda eller förhindra kvinnan från att göra vissa handlingar (t.ex. att ringa polisen, att lämna bostaden), att kräva information om vad kvinnan varit och vad hon gjort, att försöka isolera kvinnan genom att motarbeta att kvinnan etablerar eller förvaltar relationer till andra personer (t.ex. kvinnans familj, arbetskamrater eller grannar).

Hot är alla varianter av aggressivt beteende som kvinnan uppfattar som *tecken på en risk för våld*, varav verbala hot utgör en form. Mannen kan t.ex. skrika till, företa hastiga rörelser, måtta slag i luften, slå i dörrar, göra tecken på vad som kan hända kvinnan. Hot behöver inte vara explicita uttalanden om att mannen kommer att göra X med kvinnan om hon gör Y. X kan vara vara obestämt, vilket det ofta är när mannen varnar kvinnan, eller formuleras som något som "kommer att hända kvinnan" snarare än något som han kommer att göra. Y kan vara helt uteslutet, dvs. mannen hotar att göra X med henne utan att säga något om vad hon måste göra för att undvika det. Hot kan vara riktade direkt mot kvinnan själv, eller mot någon som är viktig för henne (t.ex. deras gemensamma barn, eller hennes familj).

Trakasserier är den allra bredaste kategorin, den inbegriper så vitt skilda handlingar som telefon- och brevterror och ständigt väcka nya vårdnadstvister, att systematiskt bryta mot upprättade överenskommelser om umgänge med barn, eller underhåll, ovälkomna besök, förföljelse, att spärra gemensamma bankkonton, göra falska inköp i kvinnans namn etc.

1.4.7 Förskjutning av mål

Eva Lundgren har beskrivit hur männen hon intervjuat börjar att använda våld för att vidmakthålla och förstärka makten över kvinnan så

att hon anpassar sej till mannens föreställningar om vad en kvinna bör göra i ett bra heterosexuellt förhållande. Våldshandlingarna tenderar dock att i sej skänka mannen erotiska upplevelser, som i sin tur gradvis kan bli själva drivkraften för nya våldshandlingar. I våldsprocessen har mannen genom att använda våld, i någon mening förändrat sej själv, sina egna upplevelsepreferenser, utan att detta var avsikten från början. Användandet av verktyget våld förändrade användaren på ett oförutsett sätt.

Någon rational-choice modell är bland annat av dessa skäl inte möjlig för att beskriva hur jag föreställer mej mäns användning av våld, utan en trovärdig teori om mäns våld mot kvinnor i heterosexuella relationer måste ha begrepp för förändringar i mäns målsättning med våld och att människan genom att handla förändrar sej själv.¹⁹

1.4.8 Mål med våld i samband med separation

Andra former av förskjutningar av mål med mäns våld mot kvinnor i kan sättas i samband med separationsprocessen. Den största delen av forskningen kring mäns våld mot kvinnor, t.ex. intervjuer med män som använder våld, är fokuserad på våld i pågående heterosexuella relationer. Det är lätt att se vad en man har att vinna på att genom våld vidmakthålla och förstärka makten över en kvinna som han har en pågående heterosexuell relation med, speciellt om de delar bostad. Mannen kan t.ex. styra fördelningen av pengar, arbete och fritid och kräva att kvinnan ska vara sexuellt och emotionellt tillgänglig för honom. Om förhållandet avslutas och kvinnan och mannen separerar förändras emellertid förutsättningarna för våldet. Mannen kan inte på samma sätt använda våld för att uppnå de vinster som våldet tidigare kunnat medföra. För att hindra en separation kan mannen under pågående förhållande använda våld eller olika former av hot. Det behöver inte nödvändigtvis ske genom att mannen uttryckligen förbjuder kvinnan att separera, eller varnar henne för vad han kommer att göra mot henne om hon separerar, att ta initiativ till en separation uppfattas rimligen av mannen som ett sätt att försöka bryta sej ur den rådande maktrelationen. Av den anledningen kan allt våld under ett pågående förhållande tolkas som varningar för vad som kan hända om mannens maktposition utmanas. Ju mer våld en man utsatt en kvinna för före separation, desto mer våldsamt reaktion från mannen kan kvinnan förvänta sej om

¹⁹Sådana förändringar kan inte tillfredsställande beskrivas med begrepp som "investering".

tar initiativ till en separation.

1.4.9 Separation som "lösning"

Mitt intresse för misshandlade kvinnors möjligheter att separera är knutet till en föreställning om att separation snarare än fortsatt samlevnad är bra, eller skulle kunna göras bra, för misshandlade kvinnor.

Om en man som misshandlat sin partner efter en separation upprättar ett nytt förhållande med en annan kvinna och fortsätter att använda våld mot henne, är dock separation som lösning, och kunskaper om separationers villkor, av begränsat värde. Andrea Dworking skriver om "escape":

Escape only means continuing to live a life in which someone wants to hurt you. And the only time you get any relief from living that life is if he finds another woman he wants to hurt. There's not a lot of solace in that.

What do we do about the batterers? This question is an urgent one. You pull them off of one woman, they find another woman. There aren't individual solutions to this problem, although every woman's life saved is a victory of sorts.²⁰

Å andra sidan kan man uppfatta varje misshandlad kvinnas lyckade separation som en delseger, ett straff eller en kostnad för den misshandlande mannen. Separation låg inte i hans intresse och att upprätta ett nytt förhållande med en annan kvinna är inte alltid så lätt.

Om misshandlade kvinnor generellt får det lättare att separera, så innebär det förändrade förutsättningar för mäns maktutövning inom parförhållanden.

1.4.10 Problematisering av begreppet separation

I många fall där ett heterosexuellt par som tidigare delat bostad inte längre gör det, är det först i efterhand, och ibland inte ens då, som man kan avgöra när paret separerade. Om vi begränsar "separation" till att betyda "inte längre dela bostad", kan förhållandet fortgå i vad som kallas "särboförhållande", och tidpunkten för separationen kan vara lättare att bestämma (men ändå inte helt lätt, om paret tillbringar mycket tid tillsammans i en av bostäderna). När jag använder begreppet

²⁰[Dwo97, s. 165]

separation menar jag dock mer avgränsat fenomen: upplösning av det heterosexuella förhållandet *och* att paret flyttar isär. Båda dessa villkor är emellertid svåra att entydigt definiera: speciellt när paret kan ha olika syn på om förhållandet är slut eller inte, och om en separation är tillfällig eller permanent. Av dessa anledningar är det rimligt att inte tala om att man har eller inte har separerat, utan istället ta fasta på olika punkter i en separationsprocess. Det är viktigt att göra klart att denna separationsprocess inte har något förutbestämt mål, utan att den kan avbrytas och kanske aldrig återupptas. De hållpunkter jag väljer att använda är inte relevanta för alla separationer, många som separerar har aldrig ”passerat” dessa punkter. I de exempel som följer förutsätts att det är kvinnan som vill separera, men man kan förstås tänka sej samma punkter i en separationsprocess där mannen är den drivande parten.

Försök till separation

En kvinna som bestämmer sej för att försöka separera och på något sätt meddelar mannen att hon vill separera gör vad jag vill kalla ett försök till separation. Kvinnan kan vara mer eller mindre säker i sitt beslut och mannens reaktion kan vara mer eller mindre viktig för om hon kommer att fullfölja separationen. Tiden som följer efter att kvinnan meddelat mannen sin önskan kan betraktas som en period av delad bostad under separation. Även i de fall då mannen tycker att separation är en bra idé blir en period av delad bostad under separation nödvändig, om inte parterna har extremt god ekonomi. Perioden ”delad bostad under separation” kan avbrytas och förhållandet återupptas, och detta kan vara en effekt av att mannen använt våld eller hot.

Flytta isär

Kvinnan eller mannen kan skaffa sej en annan permanentbostad, mer tvetydiga fall inkluderar de där kvinnan eller mannen lämnar den gemensamma bostaden för ett tidsbegränsat boende, t.ex. en kvinnojour eller hos någon vän.

Förhandla om uppdelning av egendom

När en kvinna och en man har levt tillsammans under tid skaffar de sej gemensam egendom, och om de ingår äktenskap utan äktenskapsförord blir även egendom som de hade med sej in i förhållandet gemensam. När de separerar uppstår ett behov av att reglera fördelningen av den

gemensamma egendomen, förhandlingar av något slag blir nödvändiga (om inte någon part väljer att inte göra några som helst anspråk, vilket en del kvinnor gör på grund av rädsla för mannen). Män kan använda våld och hot för att få kvinnan att ställa lägre krav än vad hon annars skulle ha gjort. Förhandlingar om uppdelning av egendom kan vara långdragna, men de kan ändå sägas vara avslutade vid en viss tidpunkt.

Förhandla om vårdnad, umgänge, underhåll

Kvinnor som har barn till sammans med män som de separerar ifrån riskerar att under hela barnens uppväxt bli indragna i förhandlingar med barnens pappa om vårdnad, umgänge och underhåll. Eftersom förhandlingar hela tiden kan återupptas om mannen så begär, är detta strängt taget inget ”punkt” i separationsprocessen som man kan säga att man ”passerat”. Först i efterhand vet man om ju om den första förhandlingen också blev den sista.

Om ett heterosexuellt par som separerar har barn tillsammans, kan inte kvinnan räkna med att slippa ha fortsatt kontakt med mannen *om han vill ha kontakt med henne*. Gemensam vårdnad är numera norm i Sverige och även om kvinnan får enskild vårdnad så kommer mannen att kunna spela en roll i hennes liv, i första hand genom att utöva umgänge med barnen. Den situation som skulle ge mannen minst inflytande över kvinnans liv vore kanske om mannen skulle få enskild vårdnad och kvinnan inte kräva umgänge med barnen. Möjligheten att på detta sätt lämna sina barn till den andra föräldern verkar dock vara ett verkligt alternativ enbart för män i vårt samhälle.

Så länge som paret har minderåriga barn tillsammans kan män ha motiv för att använda hot eller våld för att påverka utfallet av förhandlingar om vårdnad, umgänge och underhåll.

Våld som mål

Män som inte längre bor tillsammans med en kvinna de tidigare haft ett heterosexuellt förhållande kan vara våldsam mot denna kvinna utan att ha något särskilt syfte med våldet. Jag föreställer mej i huvudsak två typer av fall, som förstås kan förekomma samtidigt: Våldtäkter och fysiskt våld som straff för separation.

1.4.11 Samhället och mäns våld mot kvinnor

Genom att beskriva fenomenet mäns våldsanvändning som ett målinriktat handlande hoppas jag att det framstår som självklart för läsaren att i nästa steg fokusera på *förutsättningarna* för att mäns våld ska kunna vara framgångsrikt. Dessa förutsättningar är, för mej som sociolog, den könade samhällsliga strukturen.

För att förstå hur mäns våld mot kvinnor i nära relationer kan vara framgångsrikt krävs, enligt min uppfattning, ingen sofistikerad begreppsapparat för att beskriva den samhällsliga könade strukturen. Det kan räcka att i tanken göra två sorters jämförelser: för det första jämföra en man som valt att använda våld mot en kvinna som han har heterosexuellt förhållande med en man som i samma situation valt att inte använda våld. För det andra behöver man i tanken jämföra mannen som använde våld ovan med andra typer av våldsanvändning:²¹ en kvinna i ett heterosexuellt förhållande som använder våld mot mannen, en man som använder våld mot sina barn, en kvinna som använder våld mot sina barn, en man som använder våld mot en kvinna som han inte är bekant med, och t.ex. en man som använder våld mot en annan man.

När jag och läsaren utför sådana jämförelser i tanken kommer vi säkert till delvis olika resultat, beroende på att vi har olika erfarenheter och föreställningar. Vad jag menar med den samhällsliga könade strukturen är emellertid något mer objektivt, mindre beroende av dina och mina tankar om våld och människor som använder respektive inte använder våld.

Vad som spelar roll i en faktiskt situation där en man kan välja att använda våld eller att göra något annat, är vilka reaktioner han, utifrån tidigare gjorda erfarenheter, kan förvänta sej av sin omgivning, från kvinnan och av andra som kan få kännedom av hans våldsanvändning. Vilka reaktioner han kan förvänta sej är inte enbart beroende på omgivningens *föreställningar* om vad som är våld och hur man bör reagera på våld, även om de utgör en viktig del av den struktur jag här försöker beskriva.

Kvinnor förväntas inte i samma utsträckning som män använda våld, kvinnor som betes sej på samma sätt som män straffas i regel hårdare än vad männen gör av andra personer i omgivningen. Petra Hall har skrivit om hur olika kvinnor och män som åberopar nödvärn behandlas

²¹De mest givande jämförelserna gäller rimligtvis interpersonellt våld, alltså inte våld som utförs som en del av ett (professionellt) *uppdrag*, t.ex. våld i krig, polisärt våld. En mellanform som jag däremot tror skulle kunna vara fruktbar att jämföra med är våld på institutionaliserade boenden som fängelser och vårdinrättningar.

i det svenska rättsväsendet. När domstolarna bedömde kvinnors rätt till nödvärn mot män som tidigare misshandlat dem hävdades genomgående att kvinnan borde handlat annorlunda, att hon hade andra handlingsalternativ till buds som hon borde valt. I det fall som Hall refererar där en man åberopar nödvärn ifrågasätts inte vilken fara kvinnan utgjorde för mannen, och inga alternativa handlingar för mannen övervägs.²²

Omgivningens, kvinnans och andras, faktiska möjligheter att handla beror givetvis i hög grad på vilka *medel* som står till buds. Utan att bli alltför fantasifull räcker det, tror jag, att påminna om hur tillgång till pengar och olika former av teknisk utrustning, alltifrån vapen av olika former till utrustning för övervakning och larm etc., kan - eller skulle kunna - göra en enorm skillnad. Andra, mer sociala eller kollektiva, former av "medel" för att reagera på våld utgör kvinnojour rörelsen.

Om man jämför kvinnors möjligheter att reagera på mäns våld med barn som utsätts för våld av sina fäder innebär förstas existensen av en kvinnojour rörelse en enorm skillnad till kvinnornas fördel.²³ På andra sätt tenderar barnen att prioriteras, t.ex. finns en plikt för många myndigheter att anmäla till socialtjänsten om de misstänker att barn utsätts för våld i hemmet. Någon sådan plikt finns inte när det gäller vuxna kvinnor.

Det sätt som samhället, det statliga rättsväsendet tillsammans med de kommunala familjerättsavdelningarna inom socialtjänsten, kommit att hantera vårdnadstvister är också en del av den samhällsliga könade strukturen. De radikala förändringar som skett i Sverige under de senaste 25-30 åren på detta område innebär att det är mycket osannolikt att en kvinna som har barn tillsammans med en man som har utsatt henne för våld kan undgå att, så länge barnen är omyndiga, ha regelbundna kontakter med mannen och i någon mening *förhandla* med honom om vilka tider barnen ska vara hos respektive förälder och i vilken utsträckning mannen (som oftast har barnen mindre än hälften av tiden) ska ersätta kvinnan ekonomiskt.

Andra viktiga delar i den struktur som män och kvinnor har att förhålla sej till genom sina handlingar, är vilka administrativa kategorier som står myndigheter till buds när det gäller att klassificera en händelse, en situation eller en människa. Jag tänker t.ex. på hur polisen numera kommit att använda kategorin "brott mot kvinna", och vilken förändring i bemötande från rättsväsendets sida sådana nya eller änd-

²²[Hal03, p. 108]

²³Jag vill inte med detta förringa betydelsen av t.ex. BRIS, utan enbart peka på institutionernas betydelse för den samhällsliga könade strukturen.

rade kategoriseringar kan innebära.

Det är inte mitt ärende här att göra en systematisk genomgång av vad i den samhällsliga könade strukturen som gör det möjligt för män att tjäna på att använda våld mot kvinnor i heterosexuella relationer, och hur en samhällslig struktur som gjorde att män skulle förlora på att använda våld skulle kunna se ut. Jag kan bara hoppas att resultaten av min undersökning kan bidra till en sådan analys och politiskt arbete för att förändra den samhällsliga könade strukturen. Teoretiskt är min ambition att kunna förankra utgångspunkterna att män som använder våld och kvinnor som utsätts för våld är rationella, dvs begripliga, i en modell som inte förblir helt cirkulär utan, åtminstone principiellt, *prövbar*. Låt mej rekapitulera och förtydliga resonemanget: Även om utgångspunkten ”mäns våld mot kvinnor är rationellt” för mej varit av tämligen axiomatisk karaktär kan och måste jag försöka visa att den på olika sätt kan relateras till (mer) prövbara satser. Satser som inte kan prövas genom relateras till (mer) empiriska satser saknar enligt min uppfattning mening. Jag har skissat på de vinster som män kan uppnå genom att använda våld mot kvinnor och också hänvisat till studier som visat att mäns användning av våld är kontrollerad. Jag har också utvecklat ett resonemang om hur användning förändrar användaren, vilket kräver ett processuellt perspektiv där mäns användning av våld kan förändras från att vara ett medel till att bli ett beroende. Även efter denna nyansering av utgångspunkten måste man kunna förstå se vad det innebär att den nyanserade utgångspunkten är falsk.

Vad skulle det innebära att ”den samhällsliga könade strukturen är sådan att män *inte* tjänar på att använda våld”? Det skulle innebära att de negativa konsekvenserna för männen skulle överstiga fördelarna som män kan få av våld. Hur kan man pröva om så är fallet eller inte?

För att det ska vara möjligt att pröva denna tes, måste man kunna operationalisera vad det innebär att män *tjänar på* att använda våld, vilket i sin tur kräver jämförelser mellan vad mäns tror och hoppas ska ske om väljer att använda våld i stället för att inte använda våld jämfört med som faktiskt sker när män väljer att använda våld och när (andra) män väljer att inte använda våld. Vidare måste man kunna hantera skillnader mellan olika män och skillnader mellan olika situationer för samma man, en del män kan förstås (ibland) förlora på att använda våld och andra män kan (ibland) vinna på att använda våld. Nackdelarna som våld kan medför för män måste också värderas helt olika för män i skilda situationer. Två viktiga nackdelar som våld kan leda till ur männens perspektiv är att kvinnan separerar och straff från rätts-

väsendets sida. Hur stor nackdel en separation innebär beror förstås på en rad omständigheter, t.ex. hur gärna mannen vill leva i ett heterosexuellt förhållande och om han lyckas etablera ett nytt heterosexuellt förhållande efter separationen. Vad gäller straff från rättsväsendets sida drabbar de helt olika beroende på mannens tidigare erfarenheter. För en arbetslös man som redan suttit i fängelse innebär ett fängelsestraff mycket mindre än för en person med ett välbetalt och aktat arbete, som han kan riskera att förlora om han döms för ett våldsbrott.²⁴ Det hela kompliceras förstås ytterligare av att mannen kan använda våld och hot för att *förhindra* både att kvinnan separerar och att kvinnan gör en polisanmälan och samarbetar med rättsväsendet, och att mannens försök att förhindra detta kan misslyckas och göra straffet hårdare.

1.5 Våld som hinder för separation

Hittills har jag nästan uteslutande skrivit om män, deras våld, möjligheter och syften. Nu följer ett stycke där jag försöker beskriva kvinnors situation när de utsätts för våld av en man i ett heterosexuellt förhållande och överväger att separera.

Separationsvåld är ett mycket viktigt hinder för misshandlade kvinnors möjlighet att separera. Med hinder för separation avser jag fenomen på tre nivåer:

1. Omständigheter som förklarar varför en del misshandlade kvinnor väljer att inte separera. Denna sorts hinder begränsas alltså till de omständigheter som misshandlade kvinnor faktiskt resonerar kring när de funderar över separation.
2. Omständigheter som förklarar varför en del misshandlade kvinnor skulle valt att inte separera om de hade vetat vad som skulle komma att hända dem. Denna utvidgning av begreppet kan fånga de hinder som i efterhand visade sej vara så stora att beslutet om separation för kvinnorna, eller för efterlevande, framstår som ett misstag.
3. Värderingar som leder till att en del misshandlade kvinnor som har dem väljer att inte separera.

²⁴Att risken att faktiskt bli åtalad och dömd kan vara mindre för den senare är en annan sak.

Att stanna vid de två första typerna av hinder är otillräckligt, om än bekvämt för forskare som helst inte vill blanda in värderingar i sin forskning, eller vill motverka psykologiserande synsätt och istället hävda ett aktörsperspektiv. Som exempel på den sorts värderingar som kan definieras som hinder av typ 3 kan vi ta när en kvinna väljer att träda in i ett heterosexuellt förhållande (och kanske dessutom skaffar barn). Detta en redan välbekant händelse så vi bör tala om en *institutionaliserad heterosexualitet*. Ett rationalistiskt perspektiv på människors handlingar måste på avgörande punkter revideras för att kunna tillämpas på människor, speciellt mödrar, i heterosexuella förhållanden.

För det första vems välfärd ska optimeras? Kvinnans, Parets, Familjens? Värderingen att ett barn behöver sin pappa är ett exempel på en värdering som om inte kvinnorna omfattat den skulle lett till att fler valt att separera (om den dessutom inte så undantagslöst omfattats av det omgivande samhället skulle misshandlade kvinnors separationer blivit mycket mer enkla och lyckosamma).

För det andra: Kvinnan kan svårligen, om hon älskar sin man, utgå från att mannen strävar efter att optimera sina egna intressen, dvs tolka hans handlingar som drag i en strategi för att maximera hans vinster av förhållandet på hennes bekostnad. Förutsättningarna för en effektiv motstrategi, t.ex. i form av en "terrorbalans",²⁵ är därför i princip obefintliga och i den utsträckning män söker upprätta ett sådant dominansförhållande har de goda chanser att lyckas.²⁶

Efter denna utveckling om begreppet "hinder", räcker det att konstatera att våld som hinder för separation handlar om hinder av typ 1 och 2.

Det sägs ofta, med rätta, att vad som framför allt hindrar misshandlade kvinnor från att separera är mäns våld. Amy Elmans och Maud

²⁵Den enda diskussionen om "terrorbalans" jag stött på var på en amerikansk webbsida från "Equal Justice Foundation", som publicerar råd till män som polisanmäls för misshandel av kvinnor de lever tillsammans med. Denna webbsida använde strängt taget inte begreppet terrorbalans så som man vanligen gjort för att beskriva förhållandet mellan Sovjetunionen och U.S.A., där terrorn begränsades till hot om ömsesidig utplåning, utan verkar begränsat till de fall där parterna förgört varandra, vilket förstås är lättare att använda som dåliga snarare än goda föredömen. På webbsidan jämföras upprepade gånger en kvinna som ringer 911 (den amerikanska motsvarigheten till 112) med en missilattack: "A simple phone call can lead to a lifetime of regret, misery for the children, and extreme financial hardship. And, as in any nuclear conflict, the level of violence may well increase, leaving little but ashes." och "As with a nuclear attack, it is Mutually Assured Destruction (MAD) in most cases."

²⁶Om hur kvinnor uppfattas ha mindre rätt att sätta gränser än män, se t.ex. [Hal03, p. 93]

Eduards undersökning av kvinnor som sökt skydd på kvinnojourer visar att 53% av dessa kvinnor upplevde risken för ännu mer och grövre våld som det största hindret för att lämna mannen.²⁷ I detta sammanhang är alltså risken för mer våld ett hinder av typ 1.

Av metodologiska skäl känner vi bäst kvinnomisshandel så som den drabbar kvinnor som söker skydd på kvinnojourer eller hos polisen. Av alla misshandlade kvinnor är det sannolikt de som upplever att separation är förbundet med överhängande risk för ännu mer och grövre våld som överrepresenterade på kvinnojourer, medan de misshandlade kvinnor som inte föreställer sej att en separation i sej skulle vara förbunden med någon risk för våld av naturliga skäl mer sällan tar sin tillflykt till kvinnojourer.

Det finns ett antal olika sätt att kategorisera olika kvinnomisshandelsförhållanden, eller situationer som misshandlade kvinnor kan befinna sej i. Ofta talar man om olika faser i utvecklandet av en misshandelsrelation, speciellt i de förhållanden där våldet eskalerar, men vi måste också räkna med andra sorters relationer där männens våld inte leder till att kvinnorna uppfattar sej leva under männens kontroll, t.ex. ifråga om separation, dvs kvinnorna tror inte att separation i sej skulle vara en anledning för männen att bruka våld mot dem. Annorlunda uttryckt: våld utgör här inte typ 1 hinder för separation.

De flesta kvinnor som Margareta Hydén intervjuat i sin avhandling verkar befinna sej i sådana förhållanden och Hydén anger inte några exempel på att rädsla för fortsatt våld efter separation skulle ingå som en del i de överväganden om separation kontra fortsatt samlevnad som kvinnorna i hennes studie förde.²⁸

Det är fortfarande en öppen fråga i vilken utsträckning kvinnomisshandel eskalerar, i många förhållanden är det uppenbart fallet, men det är också välbekant att en stor andel av de kvinnor som utsatts för våld av sina män anger att det skett vid ett fåtal tillfällen.²⁹

²⁷[EE91, s. 415]

²⁸[Hyd95]

²⁹Det kan dock vara problematiskt att dra slutsatser av detta faktum, ta t.ex. den kanadensiska brottsofferundersökningen från 1993 som redovisas av Holly Johnsson i [Joh97, s. 74], där 37% av kvinnorna med erfarenheter av partnervåld hade utsatts vid enbart ett tillfälle, 31% vid 2-10 tillfällen och 32% vid fler än 10 tillfällen. I den stora svenska undersökningen [LHWK01, s. 25] hade fler kvinnor utsatts för våld vid mer än ett tillfälle, endast 20% vid ett tillfälle, 38% vid 2-10 tillfällen 17% vid 11-50 tillfällen och 10% vid fler än 50 tillfällen. I den kanadensiska undersökning rapporterade 41% av de som utsatts för våld i ett tidigare förhållande att det skett fler än nio tillfällen, medan av dem som utsatts för våld i en ännu pågående relation svarade 10% att det skett vid fler än nio tillfällen. Skillanden mellan 41% och 10% har

Kvinnor som (ännu) inte utsatts för eskalerande våld, och inte upplever att en separation i sej som ett riskmoment, t.ex. på grund av att männen intar en till synes underlägsen position och verkar ångerfulla efter våldshandlingarna, kan underskatta sina objektiva risker för fortsatt våld. Även personer och institutioner som potentiellt skulle kunna agera för dessa kvinnors skydd, kan underskatta risken för våld i samband med eller efter en separation.

Kvinnors frihet att separera utgör, när den står i begrepp att användas, ett hot mot alla de vinster som män kan få ut av ett förhållande. Även män som inte tidigare under förhållandet använt våld för att uppnå makt i ett heterosexuellt förhållande kan komma att använda separationsvåld såväl för att förhindra separation som att kontrollera kvinnans beteende i förhandlingar eller straffa henne för att hon separerar.³⁰ Typ 2 hinder kan alltså föreligga även om inte typ 1 hinder föreligger.

Undersökningar av våld som hinder för separation måste därför även inkludera kvinnor med eller utan tidigare erfarenhet av misshandel, som genomgår "vanliga" separationer med skilsmässor, vårdnadstviser, familjerådgivning etc. utan att söka hjälp hos kvinnojourer, eller kontakta polisen.

1.5.1 Om begreppet risk

I den studie som följer är begreppet *risk* centralt, och måste därför definieras. En definition av riskbegreppet är också, som jag ska försöka visa, kunskapsteoretiskt intressant. Låt mej först använda ett abstrakt och formellt uttryckssätt för att tydliggöra några problem, som jag sedan kommer att exemplifiera med kvinnors (olika) risk för våld.

Påståenden om risk har följande form: X har risken Y att råka ut för Z, där X är en individ, eller en grupp, Y är ett tal större än 0 och mindre än 1 och Z är en mer eller mindre abstrakt beskrivning av något som kan "hända" eller "drabba" X.

flera olika förklaringar, som inte utesluter att kvinnomisshandel eskalerar: a) Kvinnor som utsätts för upprepad misshandel avbryter förhållandet av just den anledningen, b) Kvinnor tenderar att underrapportera våld i pågående förhållanden, c) Kvinnor i pågående förhållanden kan i framtiden komma att utsättas för ytterligare våld. Problemet med samtliga dessa siffror är emellertid att de inte kan sättas i relation till förhållandets längd, eller när i förhållandet våldet förekommer eller hur lång tid som löpt mellan de olika våldstillfällena.

³⁰Jag har stött på exempel i samband med en studie av besöksförbud, [EN99], där en man, som inte tidigare varit våldsam, sköt sin hustru efter att hon meddelat att hon tänkte skilja sej (hon överlevde dock).

Kunskap om risker har ett delikat dilemma, hur ska X avgränsas? Eftersom risken uttrycker en *sannolikhet* att något kommer att hända eller drabba X och inte något egenskap som X redan har, kan risken bara gissningsvis anges, approximeras. Varje gissning, eller uppskattning, om risken för Z bygger på en godtycklig kategorisering av X till en *klass*. Om X är en individ baseras uppskattningen av risken Y på likheter mellan X och en annan grupp av individer som liknar X och i vilken utsträckning individer i denna grupp har drabbats av Z. *Ju mer lik X man kräver att jämförelsegruppen ska vara, desto mindre kommer den att bli och ju mindre gruppen är desto mindre säker är kunskapen om dess risk Y.* Om X är en grupp blir frågan hur lika måste individerna i X vara för att vi ska använda gruppen som om den vore homogen?

Under dessa förutsättningar är det inte konstigt att det är mycket svårt att *pröva* och *modifiera* en hypotes om viss grupp X:s risk Y för Z. Låt oss anta att en undersökning kommer fram till att för en viss grupp är risken 0,1 att X drabbas av Z. Om en liknande undersökning senare finner att risken verkar vara 0,2, kan det bero på risken *har ökat för hela eller delar av gruppen*. En ökning i risk för en grupp mellan två tidpunkter kan bestå i en ökning för en större del av gruppen (eller en stor ökning av risk för en mindre del av gruppen) *och* en samtidig minskning av risken för en mindre del av gruppen. Riskbegreppet är enbart tillämpligt på *grupper* och man kan aldrig veta att de kriterier man använder för att avgränsa gruppen svarar mot några verkliga skillnader i risk. Frågan är snarare om satser om "verkliga skillnader i risk" har någon mening överhuvud taget, eftersom risken är bestämd för en klass och denna klass, som alla klasser är *konstruerad* av ett tänkande subjekt, med bestämda kunskapsintressen. Samma individ kan förstås uppskattas ha olika risk för Z beroende på vilka klassifikationer av grupper som man använder och det finns inget sätt att på förhand avgöra vilka klassifikationer som skattar risken bäst.

För en kvinna som överväger att separera, eller har bestämt sej för att separera men överväger hur hon bör gå tillväga, vad behöver hon undvika (vilka Z är viktiga), och hur stor är risken för det hon behöver undvika? I ett verkligt, konkret, fall visas det formella uttryckssättets problem: Z är inte enkelt definierbart eller identifierbart därför att en separation är en *process*. Givet vad hon vet om mannen och den relation hon har med honom, t.ex. om de har gemensamma minderåriga barn, vad han gjort under förhållandet, vad han hotat med, vad hon eventuellt vet om vad andra män gjort mot kvinnor som separerat i liknande situationer, kan hon kanske göra uppskattningen om risken att mannen

kommer att: använda fysiskt våld mot henne, våldta henne, trakassera henne på hennes arbetsplats så att hon kanske måste sluta där, väcka vårdnadstvister etc. *Men hennes egna handlingar, hennes sätt att förekomma dessa risker, påverkar förstås riskerna.* Kvinnor kan minska riskerna, men nästan alla sådana åtgärder har ett pris, och deras effektivitet är inte känd utan vi kan bara mycket allmänt säga att om hon kan se till att mannen inte vet var hon bor, var hon arbetar, var eventuella barn går i skola, vilket telefonnummer hon har etc, minskar risken. Att "gå under jorden" är ett oerhört högt pris att betala för att minska risken.

Den här studien kommer inte att kunna ge några svar på vilka riskminimerings-strategier som är effektiva för kvinnor, det är inte dess fokus. Jag vill bara göra läsaren medveten om att kvinnors risker inte egentligen kan mätas oberoende av kvinnors riskminimerings-strategier (eller mer generellt: kvinnornas beteende).

Jag har tidigare skrivit att kvinnor är aktörer men har inte ansvar för våldet. Vad som krävs är ett genomtänkt förhållningssätt till kvinnor som aktörer, som inte därmed ger offret skulden för våldet. Så länge det oerhörda pris som kvinnor får betala för att minska risken för våld efter separation är i fokus tycker jag inte att undersökningar av risker (inbegripet riskminimeringsstrategier) innebär *victim blaming*.³¹ Att jag valt att inte systematiskt undersöka riskminimeringsstrategier, såväl före som under som efter separation, har praktiska snarare än teoretiska orsaker: enkäten skulle helt enkelt blivit för lång.

³¹Jag är särskilt intresserad av att få referenser kring begreppet "victim blaming" och då speciellt inom den feministiska traditionen.

Litteraturförteckning

- [Bro] Donald Broady. Den dolda läroplanen. pages 114–205.
- [DD97] Rebecca Emerson Dobash and Russell P. Dobash. Mäns våld och påverkansprogram för förändring. In Olsson and Wiklund [OW97], pages 107–131.
- [Dwo97] Andrea Dworkin. *Life and Death: unapologetic writings on the continuing war against women*, chapter Freedom Now: Ending Violence Against Women, pages 153–168. The Free Press, 1230 Avenue of the Americas, New York, NY 10020, 1997. Ursprungligen presenterad 28 oktober 1992.
- [EE91] Amy R. Elman and Maud Eduards. Unprotected by the swedish welfare system: A survey of battered women and the assistance they recieved. *Women's Studies International Forum*, 1991.
- [Eli97a] Mona Eliasson. En plump i jämställdhetens protokoll: Svensk forskning om våld mot kvinnor. In Olsson and Wiklund [OW97], pages 33–43.
- [Eli97b] Mona Eliasson. *Mäns våld mot kvinnor: En kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*. Natur och Kultur, 1997.
- [EN99] Hans Ekbrand and Mattias Nilsson. Kvinnomisshandel: hinder för separation. d-uppsats vid Sociologiska institutionen, Göteborgs Universitet, oktober 1999.
- [Hal03] Petra Hall. Varken hora eller madonna - offer och överlevare. *Fronesis*, 11-12:92–108, 2003.
- [Hyd95] Margareta Hydén. *Mellan det möjliga och det omöjliga: Om kvinnomisshandel inom äktenskapet*. Liber Utbildning, 1995.
- [Jef97] Stina Jeffner. *"Liksom våldtäkt, typ": Om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt*. Uppsala Universitet, 1997.
- [Joh97] Holly Johnson. Att forska om våld mot kvinnor: En kanadensisk offerundersökning. In Olsson and Wiklund [OW97], pages 55–91.
- [LHWK01] Eva Lundgren, Gun Heimer, Jenny Westerstrand, and Anne-Marie Kolliokoski. *Slagen Dam: Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige - en omfångsundersökning*. Fritzes, 2001.
- [Lun91] Eva Lundgren. *Våldets normaliseringsprocess: Två parter - två strategier*. ROKS, Stockholm, 1991.
- [Lun92] Eva Lundgren. *Gud och alla andra karlar: En bok om kvinnomisshandlare*. Natur och kultur, 1992.
- [Lun95] Eva Lundgren. Vold og maskulinitet - en godtatt sammenheng? pages 171–182. Norges forskningsråd, 1995.
- [Mel01] Nea Mellberg. *När det överkliga blir verklighet: Mödrars situation när deras barn utsätts för sexuella övergrepp av fäder*. Boréa, 2001.
- [O'N98] Damian O'Neill. A post-structuralist review of the theoretical literature surrounding wife abuse. *Violence Against Women*, 4(4):457–490, August 1998.
- [OW97] Monika Olsson and Gunilla Wiklund, editors. *Våld mot kvinnor*. Rapport 1997:2. Brottsförebyggande rådet, 1997.
- [Sje89] Kerstin Sjeldrup, editor. *Kvinnomisshandel*. JÄMFO, 1989.
- [Skj94] Kristin Skjörten. *Voldsbilder i hverdagen: Om menns forståelse av kvinnemishandling*. Pax Forlag A/S, 1994.